

empirisk forstand) varierer mellem socialgrupper og ændrer sig gennem tiden. Det er dog på mange områder den gennemgående tendens, at ved summariske udsagn går folk ind for strengere straffe, hvori- mod de ved bedømmelse af den konkrete forbrydelse anlægger en mildere linje. Dalberg-Larsens klare budskab er, at „generelle holdningsudsagn på sådanne områder ikke bør stå alene som udtryk for danskernes retsbevidsthedsopfattelse“ (p. 287).

Endelig giver Knud-Erik Sabroe i kapitel 5 en opdatering af vores viden om befolkningens alkoholforbrug. Kriseundersøgelsen tyder på en stigning i forbruget fra 1988 til 1994, men eftersom de officielle tal fra Danmarks Statistik ikke viser en tilsvarende stigning (bortset fra den ukendte faktor, der hedder grænsehandel), betragter forfatteren den fundne stigning som en formindsket under-rapportering af drikkeriet. Hvis vi kan gå ud fra, at underrapporteringen er den samme i de enkelte grupper af befolkningen, er der imidlertid to foruroligende træk i udviklingen. Det ene er, at „storbrugerne“ udgør en voksende andel af befolkningen, otte pct. af den voksne befolkning i 1994 mod seks pct. i 1988; det andet er, at de unge 16-19 årige drikker mere, navnlig de unge kvinder.

Der er ingen særlig grund til, at de her publicerede studier skulle samles i et fælles bind. Snarere synes det som om forskerne uafhængigt af hinanden har haft hver sine „aktier“ i et fælles spørgeskema og på egen hånd har skrevet hvert sit bidrag til rapporten. Men det fremgår klart af rapporten, at der er meget stof at hente i Århus-psykologernes nye krisesurvey. En del af stoffet er i denne rapport ud-møntet til inspirerede analyser af udviklingen gennem 1980'erne ind i 1990'erne, andre dele ligger tilbage i databasen til

forhåbentlig fremtidig brug for andre samfundsforskere. Som kilde til den danske samtidshistorie placerer disse surveys sig i en fremtrædende position.

Ole Borre
Institut for Statskundskab
Aarhus Universitet

Lauri Karvonen og Per Selle (ed.), *Women in Nordic Politics. Closing the Gap*, Dartmouth: Aldershot, 1995, 404 s.

Bogen *Women in Nordic Politics* redigeret af Lauri Karvonen og Per Selle er en antologi, der sætter fokus på et centralt og aktuelt forskningsfelt: udviklingen i kvinders politiske deltagelse og repræsentation i Norden. Det tværgående tema er, om de politiske kønsforskelle i Norden er på vej til at blive udjævnet.

Bogen må hilses velkommen. Den ud-mærker sig ved en imponerende bredde i analysen af kvinders relation til det politiske liv og ved en systematisk inddragelse af et komparativt nordisk perspektiv. Bogens 15 artikler omfatter centrale dele af det politiske liv: Part I: Women in Nordic Politics, Part II: Women as Voters and Party members, Part III: Organizational participation, Part IV: Public Institutions, Part V: Attitudes and Symbols og Part VI: Beyond Scandinavia. Både de to redaktører og forfatterne ud-gør et blandet nordisk team med centrum ved Bergen Universitet.

Indledningen af Lauri Karvonen og Per Selle og det efterfølgende kapitel af Nina Raaum kan læses som en sammenfatning af bogens centrale temaer, budskaber og nøglebegreber. Hovedbudskabet er et optimistisk perspektiv på kvinders voksende deltagelse og repræsentation i de

empirisk forstand) varierer mellem socialgrupper og ændrer sig gennem tiden. Det er dog på mange områder den gennemgående tendens, at ved summariske udsagn går folk ind for strengere straffe, hvori- mod de ved bedømmelse af den konkrete forbrydelse anlægger en mildere linje. Dalberg-Larsens klare budskab er, at „generelle holdningsudsagn på sådanne områder ikke bør stå alene som udtryk for danskernes retsbevidsthedsopfattelse“ (p. 287).

Endelig giver Knud-Erik Sabroe i kapitel 5 en opdatering af vores viden om befolkningens alkoholforbrug. Kriseundersøgelsen tyder på en stigning i forbruget fra 1988 til 1994, men eftersom de officielle tal fra Danmarks Statistik ikke viser en tilsvarende stigning (bortset fra den ukendte faktor, der hedder grænsehandel), betragter forfatteren den fundne stigning som en formindsket under-rapportering af drikkeriet. Hvis vi kan gå ud fra, at underrapporteringen er den samme i de enkelte grupper af befolkningen, er der imidlertid to foruroligende træk i udviklingen. Det ene er, at „storbrugerne“ udgør en voksende andel af befolkningen, otte pct. af den voksne befolkning i 1994 mod seks pct. i 1988; det andet er, at de unge 16-19 årige drikker mere, navnlig de unge kvinder.

Der er ingen særlig grund til, at de her publicerede studier skulle samles i et fælles bind. Snarere synes det som om forskerne uafhængigt af hinanden har haft hver sine „aktier“ i et fælles spørgeskema og på egen hånd har skrevet hvert sit bidrag til rapporten. Men det fremgår klart af rapporten, at der er meget stof at hente i Århus-psykologernes nye krisesurvey. En del af stoffet er i denne rapport ud-møntet til inspirerede analyser af udviklingen gennem 1980'erne ind i 1990'erne, andre dele ligger tilbage i databasen til

forhåbentlig fremtidig brug for andre samfundsforskere. Som kilde til den danske samtidshistorie placerer disse surveys sig i en fremtrædende position.

Ole Borre
Institut for Statskundskab
Aarhus Universitet

Lauri Karvonen og Per Selle (ed.), *Women in Nordic Politics. Closing the Gap*, Dartmouth: Aldershot, 1995, 404 s.

Bogen *Women in Nordic Politics* redigeret af Lauri Karvonen og Per Selle er en antologi, der sætter fokus på et centralt og aktuelt forskningsfelt: udviklingen i kvinders politiske deltagelse og repræsentation i Norden. Det tværgående tema er, om de politiske kønsforskelle i Norden er på vej til at blive udjævnet.

Bogen må hilses velkommen. Den ud-mærker sig ved en imponerende bredde i analysen af kvinders relation til det politiske liv og ved en systematisk inddragelse af et komparativt nordisk perspektiv. Bogens 15 artikler omfatter centrale dele af det politiske liv: Part I: Women in Nordic Politics, Part II: Women as Voters and Party members, Part III: Organizational participation, Part IV: Public Institutions, Part V: Attitudes and Symbols og Part VI: Beyond Scandinavia. Både de to redaktører og forfatterne ud-gør et blandet nordisk team med centrum ved Bergen Universitet.

Indledningen af Lauri Karvonen og Per Selle og det efterfølgende kapitel af Nina Raaum kan læses som en sammenfatning af bogens centrale temaer, budskaber og nøglebegreber. Hovedbudskabet er et optimistisk perspektiv på kvinders voksende deltagelse og repræsentation i de

politiske institutioner i Norden. Udviklingen opfattes som en irreversibel proces, som både har vidtgående konsekvenser for hele det politiske liv og for samfundet. Et af bogens gennemgående temaer er en problematisering af kvindeforskningens forestilling om kvinders politiske marginalisering som en myte, der bidrager til at tilsløre de forandringer, der er sket i kvinders politiske position i Norden.

Bogen viser udviklingen i kvinders deltagelse og repræsentation inden for et bredt udsnit af det politiske liv, som omfatter både det lokale demokrati, fagforeningerne, den frivillige sektor, den korporative kanal, den offentlige administration, vælgerkanalen og de politiske partier. Set i sammenhæng giver artiklerne et overbevisende billede af den dramatiske stigning, der er sket i kvinders politiske deltagelse og repræsentation i de skandinaviske lande gennem de sidste 20-25 år. Men flere artikler peger samtidig på nogle dybtgående forskelle i kvinders politiske position, med Finland og Norge som yderpositioner, og Danmark og Sverige midt imellem.

I det følgende vil jeg fremhæve nogle artikler fra de forskellige sektioner. De er udvalgt som eksempler på artikler, der bevidst forsøger at udfordre de gamle myter og udvikle en ny forståelse af kvinder og politik.

Nina Raaums oversigtsartikel (kap. 2) er et velskrevet indlæg i den feministiske debat mellem „optimister“, som lægger vægt på kvinders nye magtressourcer (Hernes), og „pessimister“ som fremhæver kvinders marginalisering og magtesløshed (Hirdman). Raaum kritiserer marginaliserings- og segrereringsteseerne, fordi de ikke er velegnede til at forklare politiske forandringer. Som alternativ peger hun på en hypotese om „time-lag“,

som er inspireret af Stein Rokkans analyse af mobilisering af nye vælgergrupper. I Raaums fortolkning bliver *efterslæbshypotesen* en forventning om, at kvinders funktionelle og hierarkiske underrepræsentation i politik gradvis vil blive udlignet (pp. 30; 47). Hun viser gennem et omfattende empirisk materiale fra de sidste 20 år, at kvinder er på vej til at blive integreret i den politiske elite i Norden, såvel i de folkevalgte forsamlinger og i den korporative kanal (p. 47), som i de nationale politiske forsamlinger og i de regionale og lokale forsamlinger (p. 37), og ikke kun i de „bløde“ politikområder, men også i de „hårde“ politikområder (p. 47).

Efterslæbshypotesen er efter min mening et skuffende alternativ til marginaliseringsteseen. Det er korrekt, at kønsopdeling i politik ikke nødvendigvis er udtryk for en funktionel marginalisering af kvinder. Men det er naivt at reducere alle kønsskævheder i politisk deltagelse og repræsentation til et udtryk for efterslæb. Det er en funktionel forklaringstype, der forudsætter en automatik mellem politisk deltagelse (mobilisering) og repræsentation. Den drejer interessen væk fra de barrierer, der fortsat eksisterer for politisk lighed mellem kvinder og mænd, for eksempel i det korporative system, og fra at forstå betydningen af nye kvalitative kønsforskelle i politisk deltagelse og holdninger.

Raaums anden artikel om kvinder i det lokale demokrati har en lidt anden forståelsesramme, idet kvinders repræsentation på det lokale niveau analyseres både i et tids- og rumperspektiv. Udgangspunktet er, at kvinders politiske repræsentation i Norden er lavere på det lokale end på det nationale niveau. Artiklen diskuterer de strukturelle, politiske og kulturelle faktoreres relative betydning for for-

klaring af variationen i kvinders repræsentation i det lokale demokrati i Norge. Konklusionen er, at tilgangen må være multivariabel for at forklare det komplicerede samspil mellem strukturelle og kulturelle faktorer i en lokal kontekst (p. 278). Raaum viser ligeledes, at centralisering af kommunerne har styrket kvinders repræsentation i Norge, og hun problematiserer på den baggrund, om decentralisering og lokalt autonomi vil betyde en større kønslighed.

Lauri Karvonens artikel om kvinders position i fagbevægelsen, og Per Selle og Bjarne Øymurs artikel om kønssegregering i den frivillige sektor, som begge indgår i del III, bidrager til at nuancere det optimistiske billede og åbne for en mere kompleks forståelse af udviklingen. Karvonens diskuterer kvinders medlemskab og repræsentation i fagforeningernes top. Han viser, at kvinders repræsentation i toppen af hierarkiet stadig er relativt lav set i forhold til deres voksende andel af fagforeningernes medlemmer.

Karvonens diskuterer både den optimistiske forventning om, at kvinder gradvis vil øge deres repræsentation i toppen, og den pessimistiske forventning om, at fagbevægelsens voksende centralisering vil svække kvinders interesser og repræsentation (p. 145). Feminisering af arbejdsmarkedet fremstilles som et reelt dilemma for fagbevægelsens centrale niveau knyttet til det kønsopdelte arbejdsmarked: Kvinder udgør flertallet af de ansatte, men hvis de integreres i toppen, vil det bidrage til at ændre magtbalancen til fordel for de offentligt ansatte (p. 146). Han viser desuden, at Norge og Finland repræsenterer to forskellige „veje“ til at integrere kvinder i fagbevægelsen, og at politiske faktorer i form af kvotering af kvinder har spillet en væsentlig rolle i Norge og økonomiske faktorer i Finland.

Artiklen dokumenterer, at der er et behov for at styrke kvinders indflydelse og magt i de nordiske fagbevægelser, men den efterlader et indtryk af, at der er tale om en vanskelig politisk kamp, ikke om en automatisk udvikling.

Selle og Øymur viser, at moderniseringen af den frivillige sektor har betydet dramatiske ændringer i organisations-samfundet. De kvindedominerede organisationer er forsvundet, og kvinder har i dag i mindre grad end mænd et selvstændigt organisations-samfund (p. 172). Udviklingen i 1980'erne går generelt imod et mindre kønssegregeret organisations-samfund, men samtidig er der flere organisationer, der er domineret af mænd, for eksempel sportsorganisationer og fagforeninger (p. 173). Det er paradoksalt, at resultatet af de politiske forandringer i dette tilfælde er, at organisations-samfundet er blevet mere domineret af mænd, og at kvinder er blevet mere usynlige i det lokale organisations-samfund (p. 173). Artiklen dokumenterer en udvikling fra komplementaritet til lighed i kvinders og mænds organisationskultur, men den viser samtidig, at der er væsentlige kønsskævheder i centrale organisationer. Når det drejer sig om fagforeningerne, er der vist ingen tvivl om, at de eksisterende kønsskævheder også er et udtryk for en fortsat mandlig dominans.

Christina Bergqvists artikel i del IV analyserer kønsdimensionen i den korporative kanal. Som alternativ til myterne om kvinders marginalisering og magtesløshed vælger Bergquist et (ny)institutionelt perspektiv med det formål at analysere de processer og mekanismer, som forøger kvinders muligheder for deltagelse og repræsentation i Sverige (p. 207). Udgangspunktet er, at den korporative kanal hidtil har været mere lukket end vælgerkanalen, også i Skandinavien.

Artiklen viser, hvordan det lykkedes en offentlig kommission om kvinders repræsentation at forandre de institutionelle regler til fordel for kvinder gennem et samarbejde mellem kvindelige aktører, femokrater og kvindelige politikere. Kommissionen blev nedsat i 1985 af minister Anita Gradin under forsæde af den socialdemokratiske rigsdagsrepræsentant Gerd Engman og med forskeren Ann Boman som sekretær. Resultatet fremstilles som en success: Kvinderepræsentationen steg fra 18 pct. i 1986 til 30 pct. i 1992. Målet er ad frivillighedens vej at nå 40 pct. kvinderepræsentation i 1995 og 50 pct. i 1998.

Et feministisk perspektiv på de politiske institutioner kan vise, hvorledes en politisk vilje kombineret med alliancer mellem kvinder kan ændre de politiske spilleregler. Denne tilgang problematiserer formodningen om, at der er tale om en irreversibel proces. Fra et institutionelt feministisk perspektiv bliver det reelle problem i stedet, hvordan der fremover under ændrede politisk-økonomiske betingelser kan skabes konsensus blandt kvinder og i den politiske kultur om at styrke kvinders politiske magt og indflydelse, og ikke mindst om midlerne til at opnå lighed.

Einer Berntzens artikel om Nicaragua, i del V, anvendes til at sætte det nordiske eksempel i perspektiv. Berntzen analyserer, på hvilken måde den Nicaraguanske revolution har bidraget til at fremme kvinders interesser. Analysen problematiserer et abstrakt begreb om kvinders interesser, og differentierer i stedet mellem: a) strategiske kønsinteresser, for eksempel at afskaffe kønsarbejdsdelingen, og b) praktiske kønsinteresser, for eksempel spørgsmål knyttet til familie og moderskab. Artiklen analyserer den kulturelle traditions betydning for den revolutionære

bevægelse (FSLN). Mange fattige kvinder deltog aktivt i opgøret med Somozas gamle styre, men i modsætning til Skandinavien blev kvinders aktivitet ikke institutionaliseret. Forklaringen er blandt andet, at den sandinistiske revolution havde et ambivalent forhold til kvinders rettigheder og interesser. På den ene side støttede revolutionen kvinders strategiske rettigheder gennem forfatningen, men artiklen viser, at kvinder reelt blev fanget i den kulturelle „jomfru-fælde“, fordi politikken ikke brød med kvinders traditionelle rolle som mødre. Berntzen argumenterer for, at det var borgerkrigen mod kontra'erne snarere end revolutionen, der førte til reelle fremskridt for kvinders rettigheder, fordi den betød et øget behov for kvinders arbejdskraft. Analysen tolkes som et udtryk for, at kulturen spiller en selvstændig rolle ved siden af politikken. Der er dog et samspil mellem kultur og politik i den forstand, at kvinders interesser defineres af de politiske ledere. Det er derfor vigtigt, at kvinder er til stede i de politiske forsamlinger. Artiklen viser også, at kvinders politiske repræsentation ikke er en irreversibel proces i Nicaragua, hvor den varierer fra 40 pct. i 1984 til 19 pct. i 1990.

Det er som nævnt en fælles ambition i mange af bogens artikler at gøre op med myterne om kvinders magtesløshed i politik. Alternativet er at tage „politikkens autonomi“ og „den politiske realitet i Norden“ alvorligt. Det betyder, at kvinders politiske deltagelse og repræsentation må studeres på sine egne præmisser, ikke som en effekt af en abstrakt patriarkatsmodel. Jeg sympatiserer på mange måder med dette perspektiv. Jeg er enig i, at det er en central udfordring både for den nordiske politologi og for den feministiske forståelse at udvikle nye begreber og forståelser af køn og politisk for-

andring, det Hege Skjeie har kaldt „den politiske betydning af køn“.

Et af problemerne er, hvad der skal sættes i stedet for de gamle myter og begreber. Efterslæbshypotesen, som har en central placering i bogen, er efter min mening ikke noget overbevisende alternativ. Den er en slags naiv fremskrivning af kvantitative udviklingstendenser, som reducerer udviklingens flertydighed til én dimension, og kan derfor ikke anvendes som en samlet forståelsesramme af køn og politisk forandring. Artiklerne viser, at forklaringsrammen må være mange-dimensionel, fordi udviklingen ofte er tve-tydig og de kvantitative udligningstendenser kan eksistere samtidig med nye kvalitative kønsforskelle i politisk deltagelse, politiske holdninger og politisk sprog i bestemte grupper (de unge) og parallelt med reproduktion af gamle køns-skævheder i forhold til konkrete områder (fagforeningerne).

Karvonens artikel peger på, at samspillet mellem økonomiske og politiske faktorer har været, og fortsat vil være, et centralt omdrejningspunkt for forståelse af kvinders integration i fagbevægelsen. Bergquists artikel viser, at (ny)institutionalismen, som sætter fokus på de institutionelle spilleregler og på samspillet mellem aktører og politiske institutioner, kan være et frugtbart udgangspunkt for et feministisk perspektiv på politiske institutioner. Andre artikler peger på et behov for at udvikle et politisk kulturelt perspektiv, for eksempel betydningen af forholdet mellem det civile samfund og staten for kvinders politiske mobilisering. Endelig peger Bermtzens artikel på samspillet mellem politiske og kulturelle faktorer som et centralt element til at forklare barrierer og potentialer for at fremme kvinders interesser i en social transformationsproces.

Bogens budskab er, at der er sket dramatiske forbedringer af kvinders deltagelse og repræsentation i politik i 1980'erne, som radikalt har forandret både det politiske og sociale liv i Skandinavien. Målet må være at udvikle en mere nuanceret forståelse af politisk forandring, der kan overvinde den ufrugtbare (og ideologiske) dualisme mellem det pessimistiske marginaliseringsperspektiv og det optimistiske lighedsperspektiv. Det er en fælles udfordring at forklare udviklingen i kvinders politiske deltagelse og repræsentation og vurdere, hvilken betydning kvinder har for det politiske liv. Hvilket samspil eksisterer mellem det civile samfund og staten, og mellem økonomi og politik, og hvilken betydning får kvinders politiske holdninger og værdier for den økonomiske krise og velfærdsstatens aktuelle transformation? Hvorfor er kvinders position på arbejdsmarkedet på en række områder blevet forringet parallelt med kvinders integration i det politiske liv?

Birte Siim
Institut for Samfundsudvikling
og Planlægning
Aalborg Universitet

Nina C. Raaum (red.) *Kjønn og politikk*, Oslo: Tano, 350 s.

Det er af flere grunde en spændende antologi, som Nina Raaum har redigeret om køn og politik i Norge. For det første er Norge speciel. Selv om de nordiske lande som regel fremstilles som værende fælles om verdensrekorden i højeste kvinde-repræsentation, så ligger Norge i spidsen på nordisk plan. For det andet udgør bogen i sin selvforståelse et brud med de